

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

อ.อมร

การเขียนภาพ คชสีห์

องค์ความรู้จากครูช่าง : นายอมร ศรีพจนารถ

อ.อมร

คำว่า **“คชสีห์”** นั้นเป็นคำสมาส คือ เอาคำสองคำมาต่อกัน คำว่า **“คช”** กับคำว่า **“สีหะ”** อีกคำหนึ่ง ความหมายคำว่า **“คช”** ก็แปลว่า ช้าง และ **“สีหะ”** ก็คือ ราชสีห์นั่นเอง เมื่อนำเอาสมาสกันแล้วการันต์ตัว ห ในทางการช่างศิลปะไทยเรา หมายถึง การนำเอาสัตว์สองชนิดมารวมกันอยู่ในตัวเดียว

ซึ่งจะเห็นได้ว่าช่างโบราณของไทยเราได้ประดิษฐ์สัตว์หิมพานต์ขึ้นมาตามจินตนาการนั้นมีหลายชนิด และบางอย่างก็นำมาปะติดปะต่อเป็นสัตว์ผสมกัน สังเกตได้ง่าย คือ ถ้าเรากล่าวถึงสัตว์อะไรก่อน ส่วนมากจะเขียนเป็นหัวของสัตว์นั้น ส่วนชื่อตามหลังจะกลายเป็นตัวและเท้าตลอด ดังเช่นคำว่า **“คชสีห์”** นี้ ส่วนที่เป็นหัวก็มิงวง มีงาลักษณะของช้างประดิษฐ์ตั้งแต่คอลงไปตลอดหางก็เป็นราชสีห์ (ในเอกสารนี้อาจารย์กล่าวถึงการเขียนหน้าหรือศีรษะของคชสีห์ส่วนลำตัวให้ดูประกอบในเรื่องการเขียนราชสีห์)

วิธีเขียนภาพคชสีห์

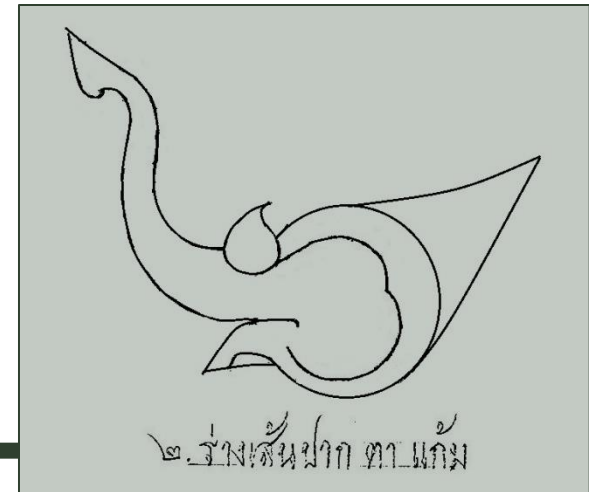
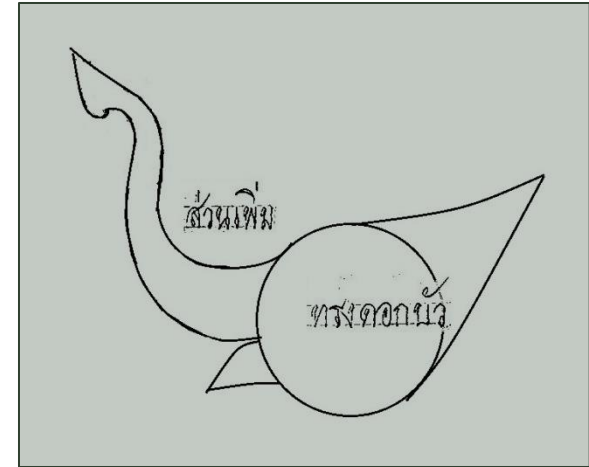

การเขียนหน้าคชสีห์ ส่วนหัวร่างได้ ๒ วิธี

---

๑. ร่างเช่นเดียวกับราชสีห์

เขียนส่วนแก้มและบนหัวมาจากทรงดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม มีขนบนหัวเช่นเดียวกับราชสีห์ แล้วร่างส่วนที่เป็นวงหรืองา และปาก เพิ่มขึ้นอีกต่างหาก โดยอาศัยลักษณะของข้างเข้ามาประกอบกัน ส่วนตาก็คงใช้ลายใบเทศมาเป็นตา แต่บางช่วงก็เขียนตาคลายตาข้างก็มี

รูปคชสีห์นี้ ใช้เป็นตาประกอบของกระทรวงกลาโหม แต่เป็นที่น่า
สังเกตว่า รูปแบบของคชสีห์นั้นส่วนปากคล้ายปากของช้าง แต่ที่ตรา
สัญลักษณ์ของกระทรวงกลาโหมนั้นจะออกแบบโดยท่านผู้ใดไม่ทราบได้
รูปแบบเป็นคชสีห์หน้าปาก (ปากด้านล่างเป็นลักษณะปากสิงห์) ซึ่งไปตรงกับ
สัตว์หิมพานต์เข้าชนิดหนึ่งที่เรียกว่าตัว ทักทอ เขาเขียนเป็นสัตว์หิมพานต์เป็น
แบบสำหรับผูกเป็นหุ่นในกระบวนแห่พระบรมศพของรัชกาลที่ ๓ สำหรับวาง
เครื่องไทยธรรมในพระราชพิธีออกพระเมรุมาศ ซึ่งปรากฏอยู่ในตำราผูกหุ่น
สัตว์หิมพานต์ในสมุดไทย ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

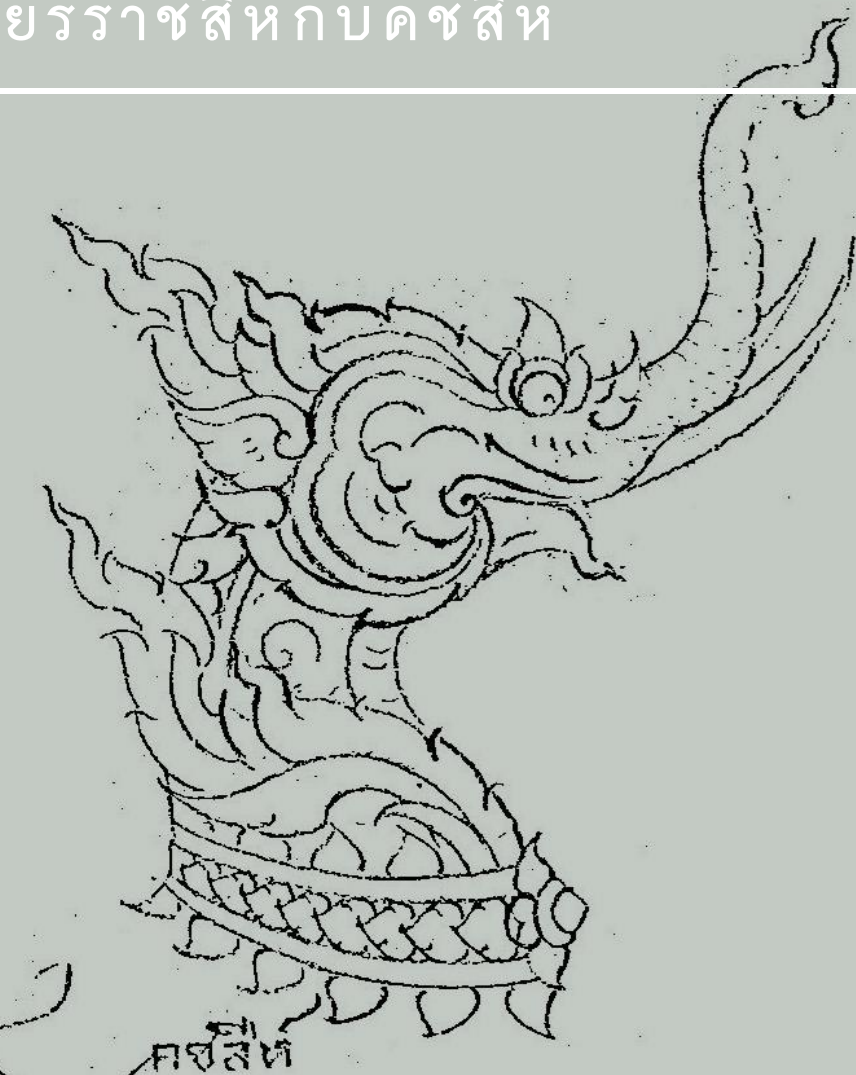
ทักทอ

ความแตกต่างของเตี

๑๕

ยรรราชสีห์กับคชสีห์

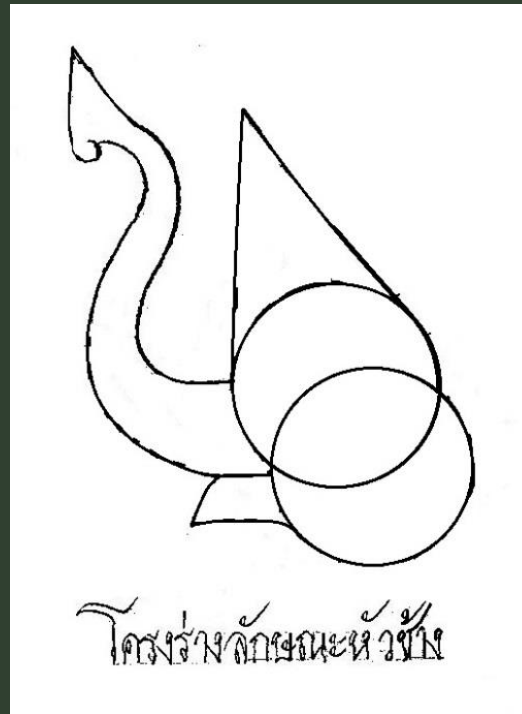

ศ.ช.สีห์

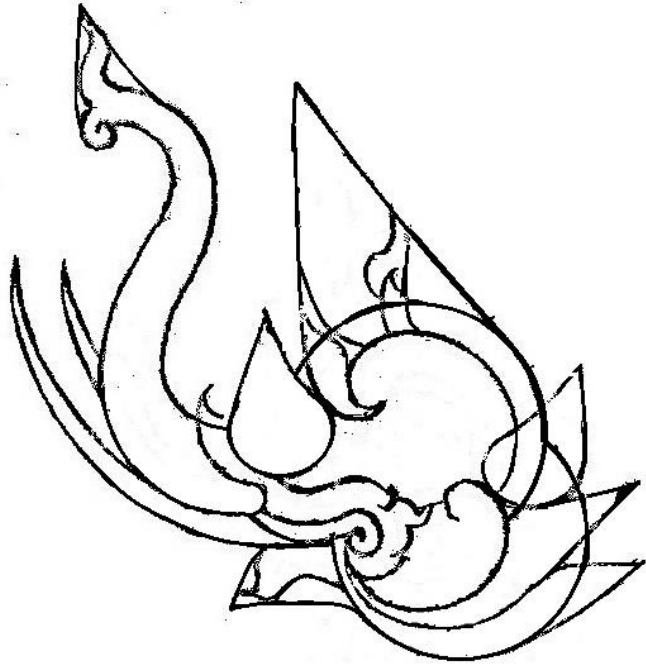
---

๒. โดยการร่างโครงของส่วนหัวคชสีห์

โดยอาศัยลักษณะของหัวช้างมี ตะพองเป็นโหนกหัวเป็นหลัก แล้วจึงมีลายคล้ายเป็นขนบนหัวขึ้นมาทางข้างหน้า กลับกันกับวิธีแรกที่ปิดไปทางหลัง แล้วมีกระหนกตรงแก้มซ้อนกันสองชั้น นอกนั้นเขียนอย่างเดียวกับวิธีที่ ๑ หรือการเขียนรูปราชสีห์นั่นเอง

๓. ฐานพราหมณ์ปากโค้งลง ๗
เศวตโคตรฐาน ห ลายบนหน้า

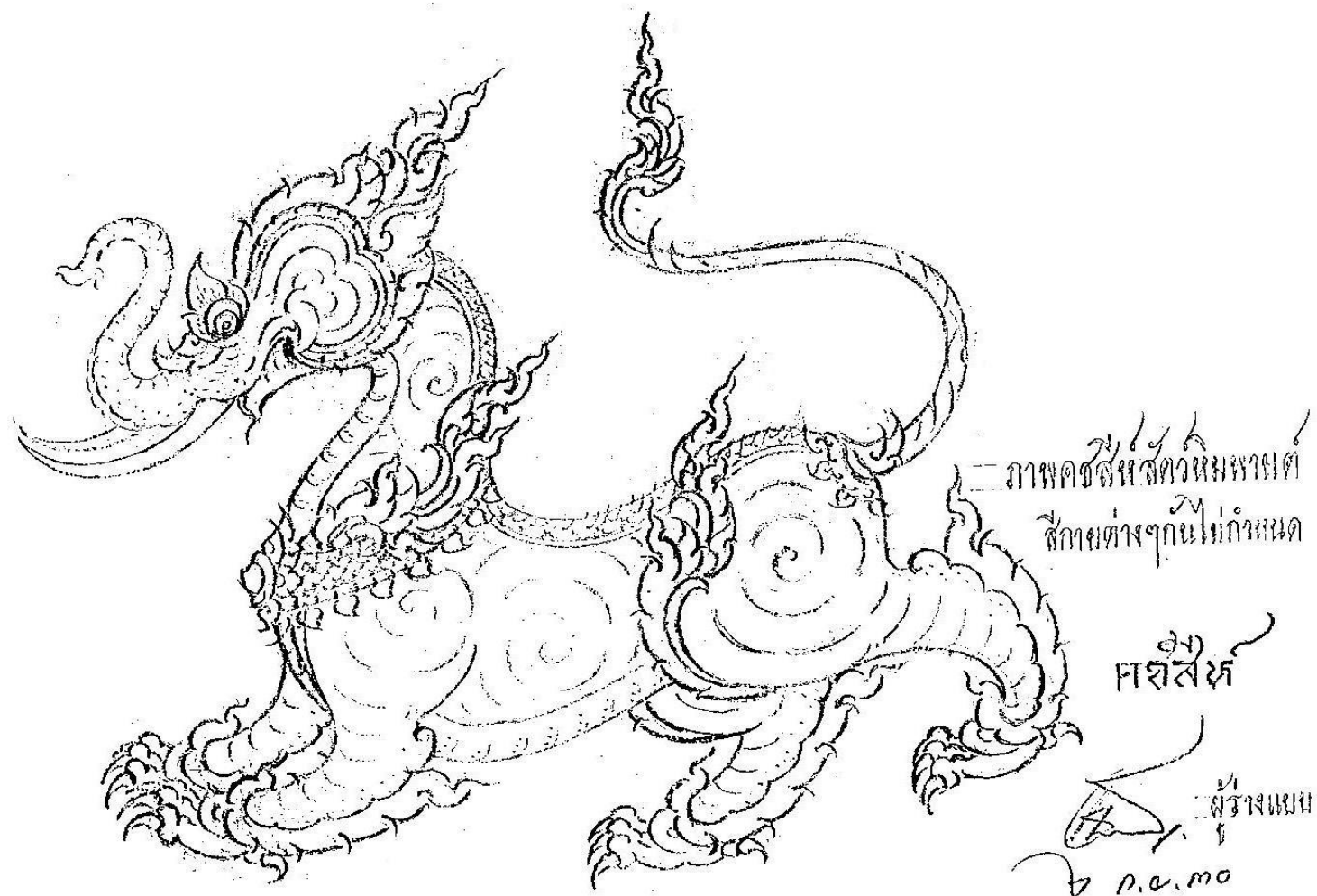

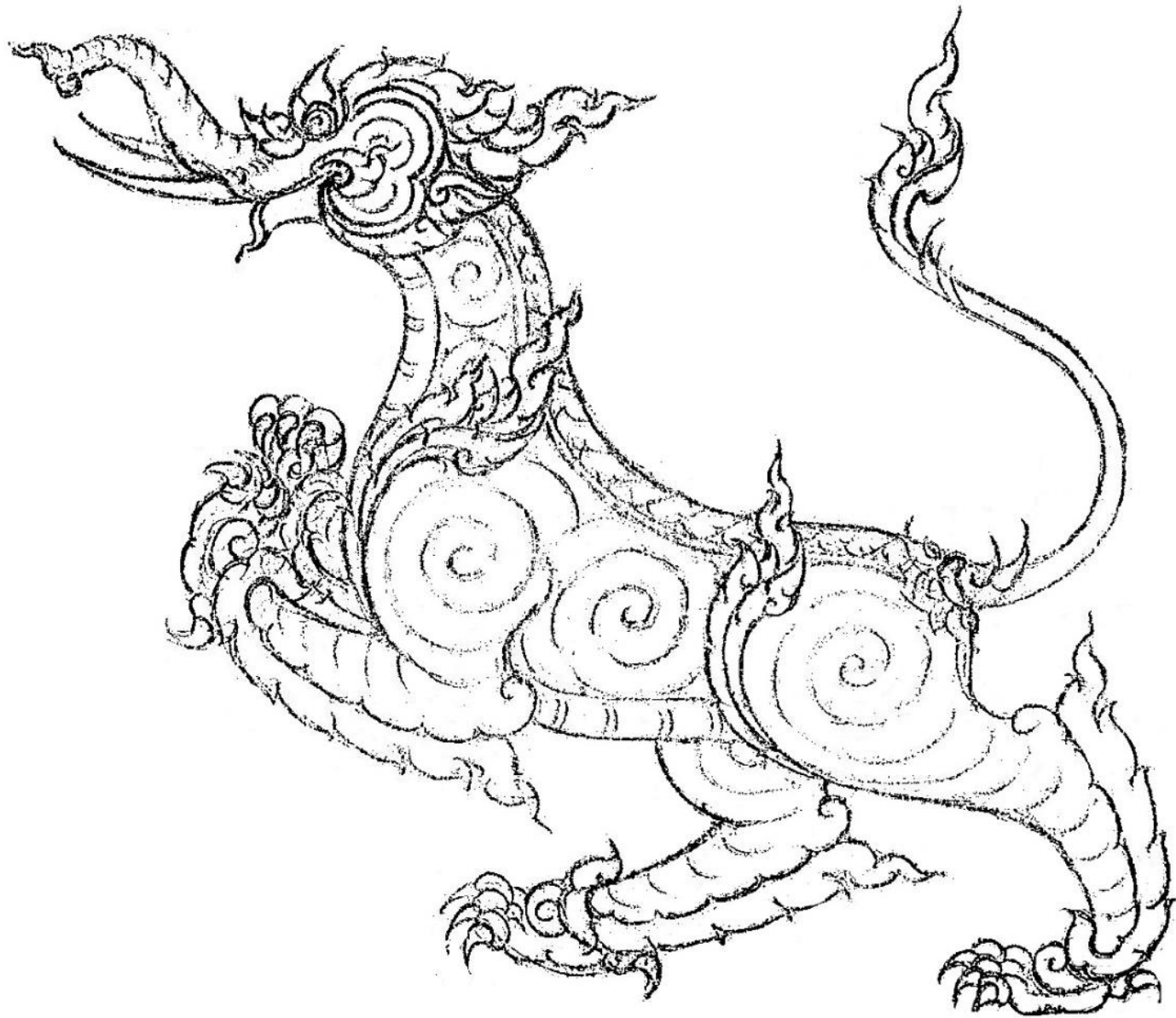
๔. ฐานพราหมณ์ปากโค้งลง ๗

พญาคชสีห์
คชสีห์

ภาพชสีห์นี้ ไม่นิยมเขียนเพศเช่นเดียวกับภาพราชสีห์ต้องพิจารณาคุณภาพในลักษณะท่าที่ความองอาจ สง่างาม ก็จะเป็นตัวผู้ตัว ที่เป็นปากก็มีอยู่ลักษณะเดียว คือ คล้ายปากช้างหุบปากตามปกติ แม้สีกายก็มีได้จำกัดหากเป็นการเขียนภาพ จิตรกรรมไทยก็ระบายได้ตามจินตนาการของช่างเช่นเดียวกับราชสีห์

66 Dec 94

ระบบศูนย์ข้อมูลงานศิลปกรรม
สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร